

Brølende løver i Etrurien

Et enestående kar i Antiksamlingen på Nationalmuseet

af Annette Rathje

I Antiksamlingen på Nationalmuseet er udstillet et stort rødligt æggeformet lerkar, som fortjener opmærksomhed, fordi det er unikt (Fig. 1).¹ Mundingsranden er udkrænget, halsen er meget kor og fra skulderen udgår lodrette relieflinjer, der følger karrets

Fig. 1 Fig. 1 Pithos Nationalmuseets Antiksamling inv. nr. 4196. Foto John Lee og Arnold Mikkelsen, Copyright Nationalmuseet.

-
1. En stor tak til Forsknings - og Samlingschef Bodil Bundgaard Rasmussen, videnskabelig medarbejder Nora Petersen, samt forsker Stine Schierup, Danmarks og Middelhavslanenes Oldtid, for hjælp i forbindelse med udfærdigelsen af denne artikel.

Karret har inv.nr. 4196. MÅL: Højde 74,3 cm, mundingsrand 32,4 cm; halsen er 3,7 cm høj, den udekorerede skulder er 6 cm høj; protomerne er 15-15,3 cm høje. Karrets udekorerede zoner måler foroven 6 cm, forneden 11,5 cm. De påsatte hanke spænder over 3 relieflinjer, protomerne over 5 relieflinjer.

Blinkenberg og Friis Johansen (1924) 164, pl. 211, 1.

krumning og snævrer ind mod en vandret relieflinje på skulderen og tilsvarende mod en vandret linje 11.5 cm over den flade bund. Karret er forsynet med 4 lodrette båndhanke, der har reliefkanter, og korsvis 4 løve-protomer, hvoraf det ene har været slået af. Protomerne er hule. Løvernes manke er angivet, som en applikeret omvendt tunge, ørerne er angivet i relief og øjnene er dråbeformede med en reliefprik til at angive pupil. Knurhår er angivet ved to dybe indridsninger i hver side af løvernes snuder. Tongen stikker ud af munden. På en af protomerne mangler tungespidsen, mens den på de tre andre er lettere afbrækket (**Fig. 2**).

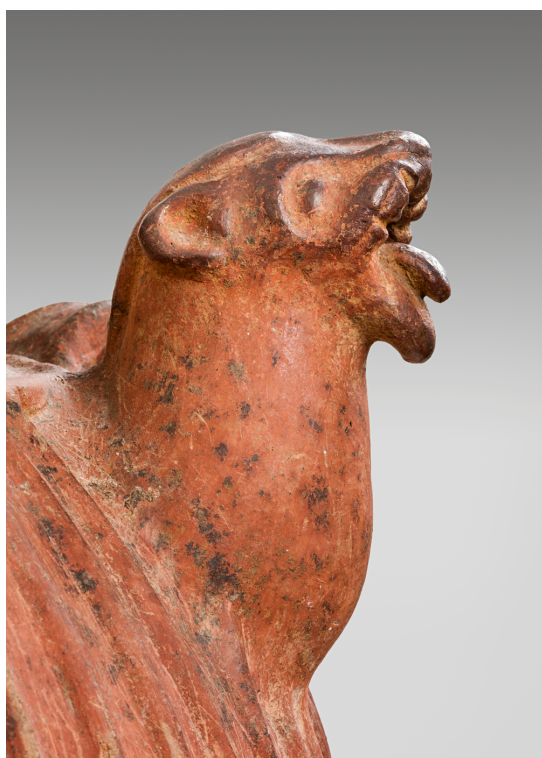

Fig. 2 – Detalje fra Pithos Natonalmuseets Antiksamling inv. nr 4196. Foto John Lee og Arnold Mikkelsen, Copyright Nationalmuseet.

Leret er grov *impasto*, som har fået et rødt overtræk på relieflinjedekorationen, protomerne og hankene. Der ses enkelte hvid/grå og sorte inkrustationer. Karret er en såkaldt *pithos/dolium*, et forrådskar, som er velkendt fra Etrurien i den såkaldte orientaliserende periode ca. 750-575.² Men inden vi kigger nærmere på det, må vi følge karrets vej til Antiksamlingen i København.

2. Om denne periode se Rathje (2010) og Gunter (2014).

Forrådskarrets proveniens

Karret er ifølge Nationalmuseets protokol for året 1893-94 købt hos Jandolo i Via Babuino, i Rom for 100 lire og skulle stamme fra den etruskiske by Caere, i dag Cerveteri. Det omtales som punkt 4 i et brev af 23. marts 1894³ stilet til museumsdirektør Sophus Müller fra Christian Blinkenberg, hvori Blinkenberg, der var leder af Antiksamlingen, redegør for en indkøbsrejse til Italien. Her fremgår det også, at vasen blev ekspederet hjem til Danmark via konsulatet i Napoli. Hvem var så denne Jandolo?

Det viser sig, at Augusto Jandolo (1873-1952) var en stor personlighed i datidens Rom. Han stammede fra en kendt familie af antikvitetshandlere, og hans galleri i Via Margutta, nær Piazza del Popolo, var et samlingssted for journalister, litterater og kunstnere.⁴ Jandolo stod først i lære som antikvitetshandler hos sin familie, i farens og farbroderens butik på Via Babuino og på hjørnet af Via Alibert. Han var uddannet skuespiller og blev senere en kendt forfatter, som skrev nogle meget interessante og morsomme memoirer, hvori han bl. a. beretter om antikvitetshandlermiljøet i Italien, og hvori han også malende beskriver hvorledes man kunne "pynte" på antikke genstande.⁵

Karets fundsted Cerveteri "udgraves" fra begyndelsen af det 19. årh. De fundne genstande havnede på antikmarkedet, som forsynede museerne i Italien og i resten af Europa, endog også i USA. Efter Italiens samling i midten af det 19. årh. udøvedes der ikke megen kontrol fra den nye stats side; bourgeoisiet og de store jordejere forsynede sig med antikke genstande, og når de gik fallit, blev deres samlinger spredt, som det eksempelvis skete med bankier Campanas samling.⁶

Vi har således ingen eksakt proveniens eller kontekst på denne pithos og vi må derfor forholde os til gruppen af tilsvarende genstande, ud fra eksemplarer der har sikker proveniens.

3. Nr. 117/84. Nationalmuseets Antiksamplings arkiv.

4. P. Bartolo Amici (2004) s.v. Jandolo.

5. Jandolo (1937) 19: "Mio padre, però la sera seguitava provvidenzialmente a istruirmi sulle antichità, specie in quelle ch'egli prediligeva, vale a dire nelle cose provenienti da scavo." (Dog fortsatte min far belejligt med at sætte mig ind i de antikke sager, især dem han selv værdsatte, dvs. dem, som kom fra udgravninger).

6. Giovanni Pietro Campana (1808-80) stod for udgravninger i Cerveteri . Hans etruskiske samling kom efter hans fallit til Louvre i Paris, Eremitagen i Sankt Petersborg foruden Firenze og Bruxelles.

Etruskiske forrådskar

De store forrådskar af rød impasto er undertiden udstyret med skinnende rødt overtræk og findes i flere varianter hvad angår mundingsrand, dekoration samt antallet og typen af hanke. Karrene kan være helt uden dekoration eller dekoreret på forskellig vis. De tidligste er dekoreret med hvid bemaling, såkaldt "*white on red ware*", siden får karrenes krop en ribbet dekoration evt. kombineret med indtrykte reliefmetoper placeret i et bånd rundt om skulderen. Vi kender også etruskernes egen betegnelse for disse kar *larnas* fra indskriften på et skulderfragment, hvor der står: *jeg er Mamarche Sachus' larnas*.⁷

Gruppen med reliefdekoration er senest blevet analyseret af Francesca Serra Ridgway i hendes posthumt udgivet monografi *Pithoi stampigliati ceretani* fra 2010. Hun gør opmærksom på, at sådanne kar, der er uden fortilfælde i Etrurien, pludseligt bliver 'opfundet' og produceret i Cerveteri i begyndelsen af det 7. årh. f.v.t.⁸ Højden bestemmer, om vi kalder et sådant kar for en *pithos*. Andre kar, som er mindre, betegnes normalt som *ollae*. Antiksamlingens kar hører til Serra Ridgways variant I B, der er standard for caeretanske pithoi. De har en højde af 60-90 cm og er ovoide med rundet skulder, konveks bug og en flad bund.⁹

Mens de udekorerede og bemalede eksemplarer også findes i andre kontekster,¹⁰ er de reliefdekorerede kar kun fundet i grave. Der er dog intet der tyder på, at de har været brugt til *enchytrismos*, som det kendes bl.a. fra Sicilien, Syditalien og fra de græske øer.¹¹ Der er tale om forrådskar til vin, olie, korn eller tørrede madvarer. Desværre er deres indhold aldrig blevet undersøgt med naturvidenskabelige metoder. Men man kan også forestille sig, at de er blevet stillet tomme og rent symbolsk op i gravene ligesom de store udhuggede eller malede kurve, som ses i flere grave i Cerveteri bl.a. i "De malede løvers grav", "De fem stoles grav" og "Campana-graven" på

7. Colonna (1978): fra Grav K på Banditaccia Necropolen i Cerveteri fra slutningen af 7./beg. af 6. årh. f.v.t. Colonna mener (s. 352), at der er tale om en græsk vaseform og at det derfor ikke er mærkeligt, at den får et græsk navn (*larnax*). Om graven, se Naso (1991) 102, n. 140.

8. Serra Ridgway (2010) 152-53; Micozzi (1994) 28, type A. Man kan undre sig over, at denne vaseform helt mangler hos Parise Badoni (2000).

9. Serra Ridgway (2010) 147; jvf. Bosio & Pugnetti (1986) 27-28 nr. 1-2, for eksemplarer fra Monte Abatone necropolen grav 45.

10. Pieracini (1996) 94.

11. Barnebegravelse i store kar, findes bl. i Pithekoussai, Syrakus og Francavilla Marittima.

Monte Abatone.¹² Ofte ses sådanne kar parvis, men i enkelte grave er de opstillet i større antal.¹³

Foruden i Cerveteri kan sådanne pithoi også være produceret andre steder. De er også fundet i det Faliskiske område.¹⁴

Man kan spørge, hvorfor udsmykke en brugsgenstand som et forrådskar? Det må være for at sætte den i en referenceramme eller understrege funktionen. Man vil vise, at man har et overskud, hvilket vil sige, at man har rigdom og magt. Disse pithoi signalerer ligeledes produktion og forbrug. En parallel til dette etruskiske fænomen, ses i de store græske relief-pithoi, som er fundet i opbevaringsrum ved siden af husenes hovedrum, hvor folk har spist og drukket, og hvorfra disse pithoi var synlige.¹⁵ Vi genkender dem også hos Homer i beskrivelsen af Odysseus' thalamos "*Fade tillige, der stod med en vin både gammel og liflig, det var en rent guddommelig drik, som gemtes i disse. Langs med væggen de stod på rad.*" Odysseens II sang 340-42 i Chr. Wilsters oversættelse.

Løveprotomer og løvemotivet i Etrurien

Men ingen af de store pithoi, hverken udekorerede, bemalede eller med reliefdekoration, har protomer. Og hankene er anderledes end på Nationalmuseets vase. W.L. Brown har heller ikke omtalt Nationalmuseets vase i sin store monografi om etruskiske løver. Derimod er den nævnt i en note hos Marina Micozzi i hendes monografi om *White on red* varer, hvori de bemalede pithoi indgår.¹⁶

Hankene genfindes på faliskiske vaser, og nærmeste parallel til hankene på antiksamlingens pithos er på ollae og amforae fra Narce (**Fig.3**).¹⁷ Løve-motivet er importeret til Etrurien. De tidligste etruskiske afbildninger af løver er fra begyndelsen af det

12. Serra Ridgway (2010) 158.

13. Tomba dei Dolii e degli Alari (Banditaccia, Tumulo II grav 10). 5 eksemplarer: Ricci (1955) 328, fig. 62 og Tomba della sedia Torlonia (Monte Abatone). 5-6 eksemplarer jf. Serra Ridgway (2010) 166, n. 73.

14. Tabolli (2013) 150-63 (Grav C2 (XLVII)); 153-54 ("pithos"); 265, fig. 14.4, (52 cm høj).

15. Ebbinghaus (2005); Haggia og Mook (2011) 377-80.

16. Micozzi (1994) 49, n. 153.

17. Barnabei (1894) 241-42, fig. 105a (grav 32 La Petrina c.), 247, fig. 109 (grav 3 la Petrina c.), tav. VI.1 Grav 23 (XLIII) Sepolcreto A). Samme kar er afbildet hos Montelius (1904) pl. 310 = (**Fig. 3** i denne artikel).

7. årh f.v.t. og fra Veii, hvor de er fundet på keramik, malet af den såkaldte Pittore di Narce.¹⁸ Motivet kendes også fra et gravmaleri i “De brølende løvers grav”,¹⁹ som igen synes at være inspireret af attisk-boiotisk keramik, eksempelvis en boiotisk amfora fra en såkaldt *enchytrismos* begravelse i Pithecussai.²⁰ Fra Casale del Fosso nekropolen i Veii stammer et importeret bronzekar, hvor bunden er formet, som et brølende løvehoved. Forskellige former for “løvekar” ses på reliefdekorationerne på paladset i Khor-sabad i Assyrien, opført af Sargon II (722-705). Her ses siddende assyriske dignitarer, som skåler ved en banquet, og eunukker, som øser vin op fra en stor kedel. Vi har derfor god grund til at forestille os at løvekarret fra Veii er neoassyrisk.²¹ Og meget hurtigt viser de etruskiske løvemotiver sig at være inspireret af fremstillinger fra den Nære og Mellemste Orient.

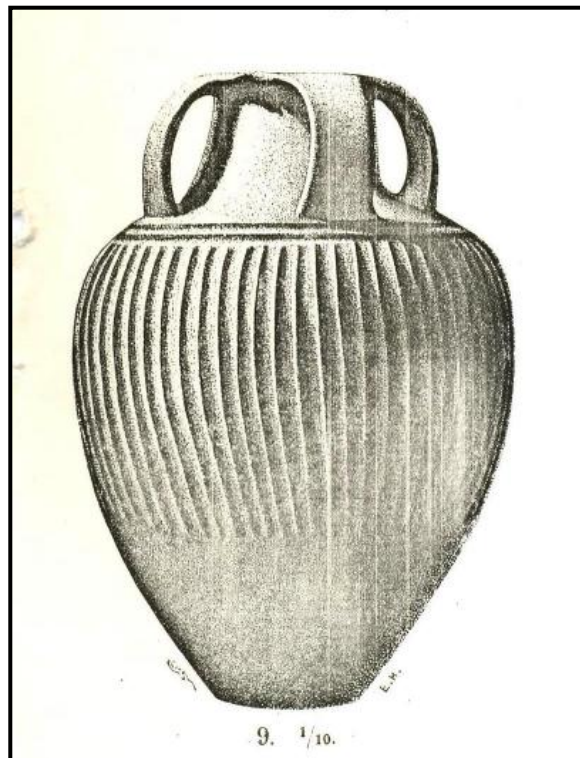

Fig. 3 – Kar fra Narce. Foto efter Montelius 1904, pl. 310.

18. Neri (2012) 57-60; Drago et al. (2014).

19. Boitani (2010).

20. Coldstream (2000) 94, 98, fig. 6; Pittore di Narce er fra Veii Martelli (2008) 13.

21. Rathje (kommende).

Cerveteri regnes ellers for at have førerstillingen inden for fantastiske dyrefremstillinger. Og løver har jo netop været fantasidyr i datidens Italien. Alligevel ser vi, at Etruskerne skelnede nøje mellem de forskellige typer: løver, pantere og leoparder. Måske har de alligevel kendt dem? I den etruskiske billedverden fra perioden optræder de store katte i alle medier, som skulptur f. eks. som gravvogtere og gravmarkører, på gravmalerier, på bygningers arkitektoniske terracotta-udsmykning, på metalarbejder i bronze, guld og sølv som møbler, kar og smykker, på elfenbensarbejder og endelig på finkeramiske kar af forskellig type. Etruskerne fattede øjensynligt en bemærkelsesværdig interesse for de store kattedyr.

Løve- eller grifprotomer på impasto vaser imiterer bronzekarenes protomer, som de ses på importstykker eksempelvis fra Barbarini graven i Palestrina²² og på lokale efterligninger, som et fornemt eksemplar fra Regolini Galassi graven, beliggende på Sorbo-nekropolen i Cerveteri (Fig. 4).²³ Der er her tale om kedler brugt til at blande vin

Fig. 4 – Bronzekeddel fra Regolini Galassi graven Museo Gregoriano Etrusco inv. nr. 15065. Foto Servizio Fotografico dei Musei Vaticani - © Musei Vaticani.

22. Brown (1960) pl. V; Strøm (1971) 157-59; www.villagiulia.beniculturali.it/index.php?it/137/sale-7-8.

23. Brown (1960) pl. VIII; Sannibale (2014) 325-26, nr. 197.

og vand. Protomer findes også på mindre kar, af impasto som har stået på store standere (*holmoi*). Sådanne sæt er fundet i

Cerveteri og i det faliskiske område, samt i *Latium Vetus*²⁴. Flere eksemplarer, der oprindeligt fandtes i Campana samlingen, kom til Louvre museet (i alt 4 stk.) og til Ermitagen i Sankt Petersborg (2 stk.).²⁵ Et sæt er for nylig blevet publiceret fra grav 4, beliggende på Monte Abatone gravpladsen i Cerveteri.²⁶ Denne grav, som blev røvet allerede i antikken, indeholdt 8 pithoi, hvoraf 4 var i rød impasto, udekorerede og de resterende 4 var bemalede i den såkaldte *white on red* teknik, samt foruden flere genstande, der tilhørte et banketservice.

Fig. 5 – Kar fra Tolle grav 704. Foto Museo delle Acque, Chianciano Terme.

24. ten Kortenaar (2011) 99-100 (160 E olla a elementi compositi), pl. 21.

25. Gaultier et al. (2013) 48, nr. 16 (1862 fra Campanasamlingen).

26. Rizzo (2007) 15, fig 35, 23-24, no. 7 (holmos), 24-26, no. 8, fig. 58 (olla med løveprotomer). Også San Paolo grav 1 indeholdt et identisk sæt (personlig oplyst af MA Rizzo). Det er karakteristisk, at løverne har længere halse på disse ollae, men det kan skyldes vasens form.

Disse protomer understreger karrenes betydning. De er relativt sjældne og findes kun i rige grave. Det er derfor ikke tilfældigt at flere af protomekedlerne stammer fra fyrstegrave, blandt hvilke Regolini Galassi graven udmærker sig som den rigeste grav overhovedet.²⁷

Umiddelbart passer løverne ikke formelt på en pithos, men man skal aldrig sige aldrig. I Tolle-nekropolen nær Chiusi har man fundet en ekstraordinær impasto vase, som man nok ville bedømme til at være falsk, hvis den var dukket op på antikvitetsmarkedet (Fig. 5). Men fundet er gjort i en intakt kammergrav fra det 7. årh. f.v.t.²⁸ Der er tale om en situlaformet beholder med relief/plastisk dekoration på siderne og på låget. På siderne ses to rækker af gående bevingede væsener med løvekrop, i den nederste række er væsenerne ubestemmelige, i den øverste er de forsynet med plastiske udadvendte grif-hoveder. Desuden findes de samme grif-hoveder ved vingernes spidser. I midten er indsat en menneskelignende figur med en stump hale, som kravler på alle fire. Den har også et grif-hoved, som vender udad.

På låget ses plastiske zoomorfe væsner (griffe og måske kentaurer) i en siddende stilling, alternerende med siddende menneskefigurer med grif-hoveder. I midten er der en plastisk vandfugl.

En fortolkning af denne mærkværdige fremstilling er, at der er tale om en *rite de passage*, en overgang mellem det at være menneske og det at være et væsen i det hinsides; ved at blive forvandlet til en hybrid-dyrisk tilstand, kan man klare den sidste overgang²⁹. Det er vel ikke en usandsynlig forklaring.

For at vende tilbage til de store katte: Hvis valget af disse fremstillinger er religiøst betinget, kan man langt bedre forstå deres store udbredelse i Etrurien. Selv om der indtil videre kun er fundet 11 grave fra den orientaliserende periode med malede feline fremstillinger, er de dog de mest yndede motiver overhovedet.³⁰ Løver henviser umiddelbart til rang og status, men de store kattedyr kan også være repræsentanter for det

27. Pareti (1947); Sannibale (2012). Udgravet i 1836 og først publiceret over hundrede år senere. En ny publikation er under udarbejdelse efter omfattende ny-restaureringer. Eksempelvis har de bronzebeslag, man troede tilhørte en tronstol, vist sig at være beslagene til en vogn!

28. Paolucci (2013)

29. Paolucci (2013) 37-38

30. Rathje (2014) 160-61, tabel fig. 2: Veii (2), Cerveteri (5), Tarquinia (1), Chiusi (1), San Andrea (1), San Giuliano (1).

hinsides og være ledsagere på overgangen mellem de levendes og de dødes rige ligesom senere *Charun* og *Vanth* er det.

Det vil være fint at få undersøgt Nationalmuseets pithos for at fastslå dens ægthed og eventuelle indhold. Indtil nu kan vi ikke med sikkerhed afgøre om hele karret er ægte eller et falsum, og om f. eks. protomerne er falske eller stammer fra et andet kar, ligesom evt. hankene.

Som karret fremstår er det unikt, men det passer morfologisk såvel som ikonologisk ind i den etruskisk-faliskiske sfære og mentalitet fra den orientaliserende periode.

Bibliografi

- Amici, P. Bartolo 2004: *Dizionario biografico degli Italiani* vol. 62 s.v. Jandolo.
- Aruz J. 2014. "Cauldrons" i Aruz, J., Graff, S. B. & Rakic, Y. (eds.). *Assyria to Iberia at the Dawn of the Classical Age*. New York: 274-81
- Barnabei, F. 1894. "Dei fittili scoperti nella necropoli di Narce", *Mon Ant* IV: 165-320
- Blinkenberg, C. & Johansen, K. F. 1924. *Corpus Vasorum Antiquorum*. COPENHAGUE. Musée National V (Denmark 5, pls. 196-235).
- Boitani, F. 2010. "Veio, la tomba dei Leoni Ruggenti: dati preliminari, i Gianfrotta P. A. & Moretti, A. M. (eds.). *Archeologia nella Tuscia, Atti dell'Incontro di studio, Viterbo, 2 marzo 2007*, Viterbo: 23-47.
- Bosio, B. & Pugnetti, A. 1986. *Gli Etruschi di Cerveteri*. Modena.
- Brown, W. L. 1960. *The Etruscan Lion*. Oxford.
- Coldstream, J. N. 2000. "Some Unusual Geometric Scenes from Euboean Pithekoussai" i Berlingò, I. et al. (eds.). *Damarato Studi di Antichità classica offerti a Paola Pelagatti*. Milano: 92-98.
- Colonna, G. 1978. "REE no 103", *St.Etr.* XLVI: 350-52
- Drago, L. et al. 2014. "Il pittore di Narce e i suoi epigoni a Veio", *ArchCl* LXV: 7-58
- Ebbinghaus, S. 2005. "Protector of the City, or the Art of Storage in Early Greece", *JHS* 125: 51-72.
- Gaultier, F., Haumesser, L. & Chatziefremidou K. 2013. *L'art Étrusque. 100 Chefs-d'oeuvre du musée du Louvre*. Paris.
- Gunter, A. C. 2014. "Orientalism and Orientalization in the Iron Age Mediterranean" i Brown, B. A. & Feldman, M. H. (eds.). *Critical Approaches to Ancient Near Eastern Art*. Boston: 79-106.
- Haggis, D. C. & Mook, M. S. 2011. "The Archaic Houses at Azoria", *STEGA: The Archaeology of Houses and Households in Ancient Crete, Hesperia Supplement* 44: 367-484.

- Jandolo, A. 1937. *Le memorie di un antiquario*. Milano.
- Martelli, M. 2008. "Variazioni sul tema etrusco-geometrico", *Prospettiva* 132 Ottobre: 2-30.
- Micozzi, M. 1994. "*White on Red*". *Una produzione vascolare dell'orientalizzante etrusco*, Rom.
- Montelius, O. 1904. *La civilization primitive en Italie depuis l'introduction des metaux* II. Stockholm.
- Naso, A. 1991. *La tomba dei denti di lupo a Cerveteri*. Biblioteca di "Studi Etruschi" 23. Firenze.
- Neri, S. 2012. "Il bestiario nella Ceramica italo-geometrica di età orientalizzante in Etruria meridionale", *Aristonothos Quaderni* 1, 55-76.
- Paolucci, G. 2013. "Il viaggio ultraterreno e il bestiario orientalizzante: la tomba 704 di Tolle", *St.Etr.* LXXVI, (2010-2013): 33-43.
- Pareti, L. 1947. *La Tomba Regolini Galassi*. Rom
- Parise Badoni, F. 2000. *Ceramiche d'impasto dell'età orientalizzante in Italia*. Rom.
- Pieracini, L. 1996. "A Storage Vase for Life: The Caeretan Dolio and its decorative Elements", in Hall, J. F. (ed.). *Etruscan Italy. Etruscan Influences on the Civilizations of Italy from Antiquity to the Modern Era*. Bloomington.
- Rathje, A. 2010. "Tracking down the Orientalizing," *Bollettino di Archaeologia on line* 1 2010 Volume speciale F/F2/2: 23-30
- Rathje, A. 2014. "Pitture tombali. La realtà costruita", *Mediterranea* X: 153-166.
- Rathje A. *kommende. Veii and the Orient*.
- Ricci, G. 1955. "Necropoli della Banditaccia zona A "del recinto"", *MonAnt* XLII: 201-1048
- Rizzo, M. A. 2007. "Una kotyle del Pittore di Bellerofonte di Egina ed altre importazioni greche ed orientali dalla tomba 4 di Monte Abatone a Cerveteri", *BdA* N.140: 1-56.

- Sannibale, M. 2012. "La Principessa Etrusca della Tomba Regolini-Galassi" I Stampolides N. C. & Yannopoulou, M. (eds.). *Principesse del Mediterraneo all'alba della Storia*. Athen.
- Sannibale, M. 2014. "Levantine and Orientalizing luxury goods from Etruscan tombs" i Aruz, J., Graff, S. B. & Rakic, Y. (eds.). *Assyria to Iberia at the Dawn of the Classical Age*. New York: 313- 29.
- Serra Ridgway, F. R. 2010. *Pithoi stampigliati ceretani - una classe originale di ceramic etrusca*. Rom.
- Strøm, I. 1971. *Problems Concerning the Origin and Early Development of the Etruscan Orientalizing Style*. Odense
- Tabolli, J. 2013. *Narce tra la prima età del Ferro e l'Orientalizzante antico: l'abitato, i Tufi e la Petrina*. *Mediterranea supplemento 9*. Rom
- ten Kortenaar S. 2011. *Il colore e la materia. Tra tradizione e innovazione nella produzione dell'impasto rosso nell'Italia medio-tirrenica (Cerveteri, Veio e il Latium Vetus)* *Officina Etruscologia 4*, Rom.